

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Magia ognia w Małej księżniczce Frances E. Burnett. (O dziejach edycji, recepcji i o horyzoncie interpretacji)

Author: Aleksandra Pethe

Citation style: Pethe Aleksandra. (2005). Magia ognia w Małej księżniczce Frances E. Burnett. (O dziejach edycji, recepcji i o horyzoncie interpretacji). W: K. Heska-Kwaśniewicz (red.), "Zapomniani pisarze, zapomniane książki dla małego i młodego czytelnika" (S. 80-90). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Aleksandra Pethe

MAGIA OGNI W MAŁEJ KSIĘŻNICZCE
FRANCES E. BURNETT
(O DZIEJACH EDYCJI, RECEPCJI
I O HORYZONCIE INTERPRETACJI)

Twórczość angielskiej prozaiczki Frances Elizy Hodgson Burnett (1849–1924) znana jest już kilku generacjom czytelników na świecie. Dziewczętom – zarówno pokolenia babć, mam, jak i córek – bo to one są adresatkami utworów pisarki, zadedykowała wiarę w dobro człowieka, niemal franciszkańskie pojmowanie świata przyrody, a także rozumne umiłowanie sił natury. Słowem – świat przedstawiony powieści F. Burnett przenika głęboki i prawdziwy optymizm, który decyduje o zawsze zwycięskich potyczkach bohaterów jej książek z przeciwnościami losu, zwycięstwem w walce z nieraz kapryśnym i nieprzewidywalnym *fatum* czy po prostu z niechętnym, wrogim otoczeniem bliźnich. I choć czasem jej twórczość starodawnie pobrzmiewa sentymentalizmem, który wydaje się już obcy współczesnemu czytelnikowi, naiwnością bohaterów, pełnych szlachetności, godności i wewnętrznej radości wbrew wszystkiemu i wszystkiemu, to uniwersalną wartością pozostaje bezsprzecznie niezwykła atmosfera świata przedstawionego owej niecodziennej codzienności, naznaczonej przedziwną baśniowością i tajemniczą, dobrą magią. W tym świecie cuda zdarzają się naprawdę – wystarczy tylko uwierzyć w moc sprawczą fantazji.

Frances E. Burnett zaistniała w świecie literackim jako autorka książek adresowanych do dzieci. Napisała w sumie około 40 powieści, z których sławę przyniosła jej właśnie literatura przeznaczona dla

młodego odbiorcy¹. Wymieńmy najbardziej znane tytuły: *Mały lord* (1886, wydanie polskie 1889), *Tajemniczy ogród* (1909, wydanie polskie 1917), wreszcie *Mała księżniczka*.

Pójdźmy śladami polskich dziejów tej ostatniej książki. Już na samym początku trzeba powiedzieć wprost – los powieści dziwnie splótł się z kolejami życia głównej bohaterki, spotkało ją zapomnienie, a nawet, jak się okaże, i odrzucenie. Z tym, że autorka opowieść kończy happy endem, natomiast nie wiemy, czy ostatecznie to samo stanie się udziałem jej książki. Rodzi się bowiem zasadnicze pytanie: Czy opowiedziana w niej historia i sposób jej przedstawienia mają szansę pobudzić wyobraźnię i wrażliwość współczesnego młodego czytelnika? Nie możemy zapominać, że mamy do czynienia z odbiorcą żyjącym w świecie nowoczesnym, w którym dominuje kryzys autorytetów i tradycji (wraz z negacją podstawowych uniwersalnych wartości, jak dobro, prawda, piękno, w imię bezgranicznej tolerancji) oraz personifikacja przedmiotu – towaru urastającego we wszechobecnej reklamie do symbolu szczęścia.

I jeszcze jeden znaczący fakt. Wszyscy żyjemy w erze elektronicznej, w dobie cywilizacji obrazkowej, która „może łatwo zamykać w świecie odreagowanych wrażeń, a szybki przepływ informacji może niszczyć wrażliwość i prowadzić do zubożnienia”².

Spróbujmy zatem przyjrzeć się dziejom tekstu, jego recepcji i sprawdzić, jakie powieść zawiera uniwersalne wartości, które mogłyby zawładnąć wyobraźnią młodego czytelnika.

O DZIEJACH EDYCJI I O RECEPCJI

A Little Princess (wcześniejszy tytuł: *Sara Crewe, or What Happened at Miss Minchin's*) pochodzi z roku 1888, a pierwsze polskie wydanie przypada na rok 1931³. Powieść ukazała się w warszawskiej

¹ Por. *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Red. B. Tylicka, G. Leszczyński. Wrocław 2002, s. 56, oraz *Nowy słownik literatury dla dzieci i młodzieży. Pisarze, książki, serie, ilustratorzy, nagrody, przegląd bibliograficzny*. Warszawa 1984, s. 61.

² Por.: Abp J. Życiński: *Głos w dyskusji „Czy dzisiaj rozum śpi”?...* „Zeszyty Karmelitańskie” 2004, nr 1, s. 63. Por.: A. Pethe: *Duchowość poplątanych kłaczy*. „Zeszyty Karmelitańskie” 2003, nr 4, s. 7–12.

³ *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939. Literatura polska i przekłady*. Oprac. B. Krassowska, A. Grefkowicz. Warszawa 1995.

oficynie G. Szylinga w autoryzowanym przekładzie Józefa Birkenmajera, z okładką, którą zaprojektował Antoni Gawiński, oraz czterema ilustracjami w tekście; liczyła 328 stron⁴. Drugie wydanie wyszło w roku 1938. Ale powiedzmy wprost: w całej swej historii opowieść o wyjątkowej dziewczynce imieniem Sara, nazywanej przez przyjaciół i nieprzyjaciół „księżniczką”, pozostawała w cieniu innych książek tej autorki. Wystarczy sięgnąć do okresu międzywojennego, kiedy to ukazał się pierwodruk polski. Badania przeprowadzone na terenie bibliotek i czytelń dziecięcych w latach 1928–1931 wykazały, że F.E. Burnett była popularną pisarką wśród dziewcząt w wieku 10–15 lat. *Tajemniczy ogród* znalazł się na drugiej pozycji listy najbardziej poczytnych powieści⁵, gdyż należał do grupy utworów, w których „dominującą rolę odgrywają te motywy, które zaspokajają instynkt miłości własnej”⁶. Jednak o fakcie opublikowania nowej powieści autorki nie pojawia się żadna wzmianka. Podobnie nie odnotowuje publikacji Józef Białek, badając tendencje rozwojowe w literaturze dla dzieci i młodzieży w latach dwudziestolecia międzywojennego⁷.

Kolejne odnotowane w bibliografiach wydania pochodzą z lat 1959, 1963, 1968, 1971, 1980⁸, również w latach dziewięćdziesiątych książka wydawana była kilkakrotnie.

Zauważmy, iż pierwsze powojenne wydanie przypada dopiero na rok 1959. Dlaczego przez dwadzieścia z górą lat powieść nie doczekała się żadnego wznowienia? Oczywiście, główny bezdyskusyjny powód to kataklizm drugiej wojny światowej. Na szczególną uwagę natomiast zasługuje okres tużpowojenny. W latach 1946–1947 rodzi się nurt socrealistyczny w twórczości dla dzieci i młodzieży jako rezultat wielkich dyskusji toczonych wokół formułowania nowych zadań tej literatury. Miała ona ukazywać obraz współczesnego życia i jego przemian. Trzeba wyraźnie podkreślić, że ostrej krytyce poddano klasykę literatury dziecięcej. Polityka wydawnicza oraz rozporządzenia o charakterze administracyjnym lub instytucjonalnym w sprawie działalności bibliotek dla dzieci, wprowadzane aż do okresu odwilży

⁴ Pierwsze opracowanie – H. Ługowska: *Mała księżniczka: powieść dla młodzieży*. Biblioteka Najciekawszych Powieści i Podróży. Warszawa 1931.

⁵ O badaniach B. Groszlikowej i M. Gutry pisał J.Z. Białek: *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918–1939. Zarys monograficzny. Materiały*. Warszawa 1979, s. 35.

⁶ Ibidem, s. 392.

⁷ Por.: ibidem, s. 50 i 431–437.

⁸ Według: *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski, wydanej w latach 1945–1976*. T. 1. Warszawa 1977, oraz *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski, wydanej w latach 1977–1980*. T. 3. Warszawa 1983.

– jak zauważa Barbara Bieńkowska⁹ – ograniczyły dramatycznie dostęp do bogatej tradycji piśmiennictwa dla dzieci; powstały więc „białe plamy” w kulturze czytelniczej młodego pokolenia, których nie sposób odrobić. Bieńkowska opisała systematyczną i zaplanowaną przez władze Polski Ludowej akcję wycofywania z bibliotek dziecięcych książek niezgodnych z obowiązującą ideologią socjalistyczną, a zwłaszcza wszystkich przedwojennych wydań klasyki literatury dla dzieci¹⁰. Los odrzuconych dotknął *Małego Lorda*, a polską książeczką szczególnie „groźną” okazał się *Koziołek Matołek*¹¹. Dopiero rok 1956 przyniósł złagodzenie oficjalnego stosunku do tłumaczeń literatury zachodniej. Wyjaśniałoby to tak długą nieobecność *Małej księżniczki* w obiegu czytelniczym w stalinizmie oraz wznowienie edycji w roku 1959. Nic zatem dziwnego, że przynajmniej jedno pokolenie czytelników nie mogło obcować z tą lekturą.

Co przynoszą lata ostatnie? Na przykład Wydawnictwo Prószyński i S-ka w serii Klasyka Dziecięca polecało książkę w przekładzie Ryszarda Jaworskiego (Warszawa 1997). Ostatnio na uwagę zasługuje fakt dostępności powieści w sklepach internetowych. Od roku 2000 pojawia się nawet po kilka różnych wydań, i to rozmaitych oficyn, w odmiennych tłumaczeniach, między innymi w wydawnictwie „Rytm” (w przekładzie pierwszego polskiego tłumacza J. Birkenmajera), „Algo” (w tłumaczeniu Ewy Łozińskiej-Małkiewicz i Michała Józefowicza), „C&T”, w „Zielonej Sowie” (wydanie również w roku 2004) czy w „Naszej Księgarni” (2000)¹². *Małą księżniczkę* zawiera spis lektur szkolnych dla drugiego etapu kształcenia polonistycznego w szkole podstawowej.

Wniosek stąd wypływa oczywisty: powieść obecna jest na rynku wydawniczym, co nie oznacza jeszcze jej żywotności w obiegu czytelniczym. Zauważmy, że sporadycznie odwołują się do książki badacze literatury dla dzieci i młodzieży (w profesjonalnych czasopismach o książce dla dzieci w ciągu ostatnich 10 lat nie ukazała się recenzja żadnego z wydań *Małej księżniczki*, natomiast pisano o *Sekrecie Mar-*

---

⁹ Za: B. Bieńkowska: *Książki niechciane – książki „groźne” dla dzieci w Polsce Ludowej, czyli o czystkach w księgozbiorach bibliotecznych*. „Nowe Książki” 1991, nr 7, s. 60–61.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Por.: K. Heska-Kwaśniewicz: *Zwycięstwo Koziołka Matołka nad stalinizmem*. W: *Książka dla dziecka wczoraj, dziś, jutro*. Red. K. Heska-Kwaśniewicz, I. Socha. Katowice 1998, s. 9–28.

¹² Źródła: strony internetowe. merlin.com.pl, www.pasaz.onet.pl, lideria.pl/sklep/opis.

kizy¹³, *Krainie błękitnych kwiatów*¹⁴ oraz, oczywiście, o *Tajemniczym ogrodzie*¹⁵). Warto dodać także, iż Porozumienie Wydawców – Kanon Książek dla Dzieci i Młodzieży wśród 50 tytułów, wyłonionych w plebiscycie czytelników przez wybitnych znawców, w pierwszej dziesiątce umieściło *Tajemniczy ogród*. Już tylko w rankingu bibliotek naszego regionu w ramach Śląskiego Kanonu Książek publikacja ta zyskała 3. pozycję za *Anią z Zielonego Wzgórza* L.M. Montgomery i za zwycięskim *Harrym Potterem* J. Rowling. W obu wypadkach pominięto *Małą księżniczkę*. Niestety, statystyki wypożyczeń bibliotecznych potwierdzają nikle zainteresowanie *Małą księżniczką*.

Inne miejsce, w którym powieść miałaby szansę zauważenia, stanowi Internet. I tu nie jest lepiej. Książka stanowi swego rodzaju towar umieszczony na półce wśród rozmaitych innych publikacji różnej rangi. Dlatego nie może dziwić, że wydawcy rekomendują powieść jako przedmiot przeznaczony do sprzedaży; w opisach reklamujących książkę silnie akcentują elementy sensacyjne fabuły oraz tajemniczość.

Gęsta, zimowa mgła zasnuwa ulice Londynu, kiedy próg ekskluzywnej pensji dla panien przekroczyła „przyjaciółka całego świata”. Miała sukienkę z kolorowych falbanek, jedwabne pończochy, a gdzieś daleko, w Indiach, kochającego ojca i kopalnię diamentów. Dlaczego już wkrótce stanie się biedną dziewczynką z poddasza?

lub też:

Dlaczego nasza bohaterka mimo żebraczych łachmanów nazywana będzie dalej księżniczką? Co osiągnie Sara wiarą w moc miłości i przyjaźni?

oraz:

Kiedy osierocona przez matkę Sara Crewe trafia na ekskluzywną pensję panny Minchin, jest tam traktowana jak księżniczka do czasu...¹⁶

Można zastanowić się: Jak reagują czytelnicy? Niestety, oddźwięk jest znikomy. Od roku 2000¹⁷, kiedy to umieszczono tytuł w sklepiu

¹³ „Guliwer” 2001, nr 1, s. 44–45.

¹⁴ Ibidem, 1996, nr 3, s. 42.

¹⁵ Ibidem, 1993, nr 6, s. 7–8.

¹⁶ Źródło: księgarnia internetowa. www.pasaz.onet.pl

¹⁷ Dane na podstawie zawartości polskich źródeł internetowych.

internetowym, jedynie trzech internautów, a ściślej trzy internautki, zamieściło swoją opinię w rubryce „recenzje”. Przyznając maksymalną liczbę punktów w skali 10-stopniowej, internautka Olka napisała lakonicznie: „Bardzo fajna książka”, natomiast w wypowiedzi „Ciekawa książka” Natalia zanotuje:

Mała księżniczka jest ciekawą i pełną interesujących przygód dziewczynki (Sary) książką. Jest napełniona wzruszającymi wątkami. Mam nadzieję, że istnieją na świecie takie osoby jak główna bohaterka powieści. Myślę, że większość czytelników podziela moją opinię.

Wreszcie recenzja Izabeli Nelson, najdłuższa i, jak na warunki skrótu internetowego, najpełniejsza:

Książka wzrusza swoją prostotą. Jest opowieścią o życiu małej dziewczynki, której losy zależą od innych, a którzy w opinii o drugim człowieku kierują się jego majątkiem. Pomimo młodego wieku, dziewczynka pełna godności i honoru wita życie takim, jakie ono jest, z wszelkimi jego zmiennościami. W efekcie pokora i umiłowanie drugiego człowieka czyni tę dziewczynkę królową swego skromnego życia¹⁸.

W nowym codziennym portalu informacyjno-kulturalnym MAQU-LATURA dla „wizdów aktywnych i ciekawych świata”, w propozycjach dotyczących ulubionych książek młodych internautów *Mała księżniczka* znajduje się w „Książkowej poczekalni”. W tym wypadku powieść została w ogóle odnotowana¹⁹. To ważne.

Biorąc pod uwagę dziecięcego i młodzieżowego adresata, można zatem wnioskować, że powieść istnieje w świadomości czytelników głównie za sprawą szkolnego przymusu lekturowego, o ile zaleci ją nauczyciel. Wpisanie w poczet kanonu lekturowego nie świadczy, niestety, o żywej obecności w obiegu czytelnicznym. Występowanie publikacji w spisie lektur szkolnych nie daje żadnych podstaw do wnioskowania o poczytności jakiegokolwiek książki, tym bardziej ze nauczyciel ma dużą swobodę w ich doborze.

Powtórzmy raz jeszcze: warto jednak sięgnąć po tę powieść, aby przyjrzeć się jej wartościom estetycznym i aksjologicznym, warto zastanowić się, co może zaoferować dzisiejszemu młodemu odbiorcy.

¹⁸ Cytaty za: www.lideria.pl/sklep/opis.

¹⁹ Na pierwszym miejscu „Listy przebojów książkowych” znajduje się *Pamiętnik księżniczki* M. Cabot, potem *Chłopcy z Placu Broni* F. Molnara, a na 10. *Tajemniczy ogród*, natomiast w „Poczekalni” przewodzą *Dziewczyna Ameryki* M. Cabot i *Kłameczka* M. Musierowicz, a za nimi *Mała księżniczka*. Źródła: www.minimax.com.pl

O HORYZONTACH INTERPRETACJI

Od razu jasno powiedzmy, że *Mała księżniczka* spełnia wszystkie kryteria powieści pensjonarskiej: począwszy od czasu jej powstania w okresie bujnego rozwoju gatunku w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku, a skończywszy na wyznacznikach gatunkowych, takich jak dziecięcy adresat i bohaterka w wieku dorastania, problematyka moralna oraz obyczajowa, wreszcie prosty schemat fabularny kończący się happy endem²⁰. Sarę Crewe, dziecięcą bohaterkę, poznajemy jako zaledwie siedmiolatkę, która uczestniczy w ciągu około czterech lat w rzeczywistych dramatach osobistych, rodzinnych, także społecznych. Niezwykłą dziecięcą osobowość daje jej charyzmatyczną przewagę nad otaczającą rzeczywistością, a w ostateczności pomaga jej zwyciężyć w walce, bo taką batalistyczną terminologią sama się posługuje, z przeciwnościami losu. Postać Sary zostaje więc wyidealizowana świadomie²¹ – w ten sposób powieść spełnia programowe cele dydaktyczne gatunku, narrator jednak niejednokrotnie usiłuje urealnić swoją bohaterkę. Pozwala zatem, aby Sara złamała swój kodeks etyczny małej księżniczki, pełnej godności, opanowanej i optymistycznej. Dziewczynka popada w gniew, traci panowanie nad sobą w chwili desperacji i załamania, ale zawsze na krótko.

Podobnie jak w *Tajemniczym ogrodzie*, ważną rolę odgrywa tutaj rozumienie istoty dzieciństwa, które wiąże się nierozdzielnie z symbolem naturalności i niewinności, symbolem początku i pełni możliwości²², a tym samym ze sferą sakralną. Ewa Ihnatowicz, analizując sakralny wymiar dzieciństwa w *Tajemniczym ogrodzie*, zauważyła:

[...] dzieciństwo jest w tej powieści stanem nie osobnym, lecz szczególnym. Jest mianowicie dosłownie i w przenośni wiosną, porą wzrostu i rozwoju wszelkich sił i możliwości, porą twórczych, niekonwencjonalnych pomysłów i nadziei. Dorosłość nie jest zaprzeczeniem, lecz kontynuacją dzieciństwa – o ile dorosły potrafi zachować naturalną kontynuację dzieciństwa

²⁰ *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*. Red. B. Tylicka, G. Leszczyński. Wrocław 2002, s. 310.

²¹ Obszernie na temat nobilitacji postaci dziecka w literaturze pisze R. Waksmund: *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej (tematy – gatunki – konteksty)*. Wrocław 2000.

²² Por.: *Leksykon symboli*. [Herder Lexikon. Symbole]. Warszawa 1992, s. 38.

stwa – ochronić je przed postępującymi wraz z wiekiem stabilizacją, zleniwieniem ciała lub (i) ducha²³.

W świecie przedstawionym *Małej księżniczki* również, w sensie dosłownym i przenośnym, króluje dziecko. Przypomnijmy raz jeszcze – wydarzenia rozgrywają się w świecie dziewcząt, a postać głównej bohaterki wykreowana zostaje jako model, ideał, wzór, rzecz by można, sakralny. Właśnie dziecięca wrażliwość i wyobraźnia wyznaczają ową przestrzeń *sacrum*, ponieważ sprawiają, że magia działa, a dobro ostatecznie zwycięża. Świat przedstawiony buduje opozycja podstawowa dobro – zło, które pozostają w nieustannej walce. Z relacji tej wyrastają postacie powieści (choćby dziewczęta ceniące przyjaźń, wierność, jak mała Lotka, puste w sferze uczuć i interesowne pensjonarki, jak Lavinia czy Jessie; a w świecie dorosłych wspaniałomyślni Pan z Indii, członkowie Wielkiej Rodziny, przeciwstawieni typom takim, jak pełna hipokryzji i nieetyczna właścicielka pensji panna Minchin).

W świadomości wszystkich bohaterów Sara Crewe pozostaje do końca księżniczką. W tradycji baśniowej księżniczka stanowi archetyp najwyższego dobra, celu, do którego dąży heros. Osiągnąć go może jedynie po pokonaniu licznych przeszkód i niebezpieczeństw²⁴. Za sprawą tego motywu powieść przekracza próg baśniowości – fantastyka, cudowność, magia idą w parze z refleksją nad wartościami moralnymi, jak przyjaźń, uczciwość, bezinteresowność, dobroć, czystość serca.

Frances E. Burnett posuwa się dalej: przekracza granice baśni i otwiera szeroko drzwi świata literatury. Główna bohaterka „przekładała książki ponad wszystko, często sama układała piękne historie”, żyje w świecie książek. Co czyta? Preferuje książki dla dorosłych: francuskie, niemieckie, angielskie z zakresu historii, biografii, poezji. Sara powie wprost: „Wszystko jest powieścią. Ty, ja, nawet panna Minchin”. Świat wielkiej literatury pomaga jej przetrwać, ponieważ przywraca wiarę w moc sprawczą fantazji. Hrabia Monte Christo i więźniowie Bastylii dodadzą otuchy i siły, aby godnie przeżyć dni niedoli. „Żołnierze nie narzekają” – stanie się dewizą bohaterki.

Niezwykła popularność Sary wśród koleżanek wynikała z jej umiejętności opowiadania – „właściwie wszystko, o czym mówiła, brzmiało jak bajka”. Świat jej opowieści zamieszkiwali królowie, kró-

²³ E. Ihnatowicz: *Sacrum dzieciństwa. Wtajemniczenie. „Tajemniczy ogród”*. W: *Dzieciństwo i sacrum. Studia i szkice*. T. 2. Red. J. Papużyńska, G. Leszczyński. Warszawa 2000, s. 32.

²⁴ Por.: *Leksykon symboli...*, s. 74.

lowe, piękne damy, a wypełniały czary. Była to przyjazna rzeczywistość, dlatego też nieodłącznym atrybutem pory opowiadania był płonący w kominku ogień. Ogień, żywioł, liczne ludy uznawały za siłę świętą i odnawiającą, a jego siłę niszczycielską rozumiały także jako drogę prowadzącą do nowych narodzin „na wyższym stopniu”²⁵. Symbol ten więc pobudza wyobraźnię, wprowadza w przestrzeń działania sił ponadnaturalnych. Jak twierdził Paul Ricoeur, „rozpoznanie znaczenia dosłownego pozwala nam dostrzec, że symbol zawiera jeszcze jakieś inne znaczenia”²⁶.

Magiczny i tajemniczy płomień pali się wszędzie tam, gdzie w powieści dzieje się dobro. W efekcie opozycja dobro – zło wpłynie symbolicznie na sposób budowania przestrzeni w świecie przedstawionym (przestrzeń otwarta *contra* zamknięta, czyli wszystko, co dzieje się poza budynkiem pensji i w samym gmachu) oraz na przeciwstawienie światło – ciemność. I tak konsekwentnie akcję powieści rozpoczyna moment przyjazdu bohaterki do Londynu w towarzystwie ukochanego ojca, aby podjąć naukę na pensji dla dziewcząt. Przybywa z Indii, odległego i tajemniczego świata. Symboliczną zapowiedzią dalszych losów Sary będą zjawiska natury: mroźna pogoda, „zimowy dzień, żółta gęsta mgła, sztucznie oświetlone ulice, które sprawiały wrażenie, że nadeszła noc”. W podobnej tonacji opisany zostaje budynek szkoły jako wielki posepny dom z cegły, z wnętrzem umeblowanym „jak należy”, ale wszystkimi sprzętami „niemiłosiernie brzydkimi”. Bohaterka przybywa z przestrzeni otwartej, jasnej, by uczestniczyć w wydarzeniach, które rozegrają się w przestrzeni zamkniętej, ograniczonej budynkiem pensji. Rozpocznie się opowieść o uwięzionej księżniczce. Przestrzeń świata zostanie niemal hermetycznie zamknięta, gdy dziewczynka niemal symbolicznie po raz pierwszy zamknie drzwi swojego pokoju. Odtąd dużą rolę odgrywać będzie obraz ognia rozpalonego na kominku, w pokoju: przy płonącym ogniu spotyka późniejszą towarzyszkę niedoli – posługaczkę na pensji imieniem Becky, a tuż przed otrzymaniem wiadomości o śmierci i bankructwie ojca pragnie pójść do swego pokoiku, aby „patrzeć w ogień i myśleć bez końca”. Pokój ten inny był od pozostałych, „przytulny, jasny, z książkami”, a „na kominku zawsze płonął ogień”.

Konstrukcja przestrzeni zmieni się radykalnie, gdy z „roztącznego motyla” bohaterka przeistoczy się w „żałosną postać w czerni”. Świat stanie się ciemny, ponury, nowy zaś pokój okaże się przestrzenią wąską – będzie to pomieszczenie na poddaszu z kominkiem, ale

²⁵ Ibidem, s. 107.

²⁶ P. Ricoeur: *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*. Warszawa 1989, s. 137.

pozbawionym ognia. Jedynie mały świetlik wyrazi symbolicznie prawdziwe okno na inny otwarty świat.

Wewnętrzne przekonanie Sary, że pozytywnych rzeczy należy szukać nawet tam, gdzie ich nie ma, zmienia sposób obrazowania. Pojawia się motyw zwierząt – szczurza rodzina, małpka Pana z Indii, dzięki której nawiązany zostaje kontakt z przyszłym opiekunem, i wreszcie motyw jaskółek, ptaków symbolizujących wiosnę i światło, słowem, wolność. Ptaki przynależą do świata wertykalnego. Na poddaszu bowiem obowiązuje układ wertykalny, znajduje się ono bliżej nieba, bliżej światła, chociaż stanowi miejsce rozgrywającego się dramatu dziecka. Pomimo to przeciwstawione zostaje układowi horyzontalnemu „świata na dole” szkoły dla dziewcząt.

Magia, czary i cuda zdarzają się na górnej kondygnacji, na poddaszu, bliżej nieba. Wyobraźnia pozwoli przenieść się bohaterce w inną rzeczywistość – wymarzonego pokoju, w którym kluczową rolę odgrywa ogień. Fikcja staje się rzeczywistością. Magia działa – za sprawą nieznanego Pana z Indii płonie ogień w kominku na poddaszu. Ogień ma archetypiczną moc oczyszczania, pozostaje w związku ze słońcem, światłem, czerwienią i sercem. Dobro zwycięża. Los się odменя. Gdy powraca ogień, spełniają się marzenia, a baśń dobiega końca.

Także owa magia ognia sprawia, że *Mała księżniczka* to nie tylko powieść dydaktyczna, a piękna baśń o niepowtarzalnej atmosferze, ogromnym uroku i wartkiej akcji. Uczy ona „wycucia na wartość”, gdy odwołuje się do emocji czytającego, gdy wzbudza współczucie, podziw oraz szacunek dla dziecięcego rówieśniczego bohatera, bo zawsze dociera do uczuć najprostszych i szczerych. A ponadto posłuży kształtowaniu twórczego myślenia i refleksji nad otaczającą rzeczywistością.

Aleksandra Pethe

THE MAGIC OF FIRE IN FRANCES E. BURNETT'S *LITTLE PRINCESS*
(ON THE POLISH EDITION, ITS RECEPTION AND POSSIBLE INTERPRETATIONS)

Summary

This article presents the history of the Polish edition of Frances E. Burnett's novel *Little Princess* and sketches out the most significant determinants of its reception by young readers. The author follows the history of the publication of the book since its first edition, through the period of Stalinism till present day editions (including on-line editions).

This study reveals that presence of a novel on the market, and even its inclusion on the compulsory reading list do not secure wide circulation among readers. This observation is also supported by the fact that researchers on children's literature very rarely refer to this particular books.

Furthermore, the author also poses this question: Which literary layers contain universal values, which could capture imagination of a young reader? Thus, in the second part of the article, the author suggests a possibility of an archetypal interpretation through the interpretation of the theme of fire.

Concluding, the author states that *Little Princess* is not only a didactic novel, but also a beautiful fable with a unique atmosphere, great charm and animated plot. It teaches the "sensitiveness to values", when it refers to the emotions of readers, when it arouses compassion, admiration and respect for a peer heroine. It can be also used to shape creative thinking and reflection on the surrounding reality.

Aleksandra Pethe

LA MAGIE DU FEU DANS LA PETITE PRINCESSE DE FRANCIS E. BURNETT
(SUR L'ÉDITION, LA RÉCEPTION ET L'HORIZON DE L'INTERPRÉTATION)

Résumé

Dans l'article nous avons présenté l'histoire de l'édition polonaise du roman de Francis E. Burnett *La petite princesse* et nous avons esquissé les plus importantes marques de la réception du livre par le jeune lecteur. Nous avons examiné l'histoire du roman à partir de sa première édition, à travers l'époque du stalinisme jusqu'au temps moderne (y compris les domaines de l'Internet).

En conséquence nous avons constaté que la présence du roman sur le marché éditorial, et même l'inscription sur la liste des lectures obligatoires à l'école, ne signifie pas encore une présence visible dans la circulation des livres, ce qui est prouvé en plus par le fait que les chercheurs de la littérature pour enfants et jeunes ne s'y réfèrent que sporadiquement.

En outre nous avons posé la question: Quelles couches littéraires du roman contiennent-elles des valeurs universelles qui pourraient dominer l'imagination du jeune lecteur? C'est pourquoi dans la deuxième partie nous avons démontré la possibilité de l'interprétation archétypique par l'interprétation du motif de feu.

En concluant nous avons constaté que *La petite princesse* n'est pas seulement un roman didactique, mais également un beau conte d'une atmosphère unique, d'un grand charme et d'une action dynamique, qui enseigne „une sensibilité à la valeur”, quand elle se réfère aux émotions du lecteur, quand elle éveille la compassion, l'estime et l'admiration pour le héros enfantin du même âge que le lecteur. Il peut aussi servir à apprendre à penser d'une manière créative et à la réflexion sur la réalité qui nous entoure.